

УДК 159.9.01

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.6>**Олександра СЕМЕНЮК**

студентка спеціальності 053 «Психологія» другого магістерського рівня, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, Україна, 21050

Вікторія ДРАЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, Україна, 21050

ORCID: 0009-0008-4543-0510

Oleksandra SEMENYUK

Student of Specialty 053 "Psychology" Second (Master) Level, Vinnytsia Academy of Continuing Education, St. Hrushevsky, 13, Vinnytsia, Ukraine, 21050

Victoria DRACHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, teacher of the Department of Psychology, Vinnytsia Academy of Continuing Education, St. Hrushevsky, 13, Vinnytsia, Ukraine, 21050

ORCID: 0009-0008-4543-0510

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РАС

FEATURES OF PSYCHODIAGNOSTICS OF PRIMARY SCHOOL-AGE CHILDREN WITH ASD

Стаття розглядає теоретичні аспекти особливостей аутизму у дітей молодшого шкільного віку у зарубіжній та українській психології, специфіки психологічної діагностики. Визначено діагностичні критерії аутизму, які характеризується: стійким дефіцитом соціальної комунікації та соціальної взаємодії, не враховуючи загальної затримки розвитку; обмеженими, повторюваними формами поведінки, інтересів та активностей; появою порушень у ранньому дитинстві (які можуть не проявлятися до того моменту, поки соціальні вимоги не перевищують можливості дитини); порушеннями повсякденного функціонування. Надано характеристику особливостям розвитку пізнавальної сфери дітей аутизмом: виснажуваність психічних процесів, дефіцит стійкої уваги, слабкість мислення тощо. Когнітивний розвиток співвідноситься з психічними процесами. Характеризується навчальна діяльність. Виокремлюється один із компонентів когнітивного розвитку, – соціальна взаємодія, який ускладнюється негативізмом, сенсорними перенасиченнями, бажанням ізолюватися. Діти не можуть реагувати на любов і увагу оточуючих очікуваним прийнятним способом. Вони складно приймають тактильні контакти, ігнорують і погано визначають поведінку інших людей, не розуміють почуттів. Дефіцит емпатії є причиною неадаптованої неприйнятної поведінки.

Такі когнітивні викривлення проявляються на всіх рівнях поведінки і соціалізації дитини, ускладнюють взаємодію, комунікацію, взаємодію з навколишнім середовищем.

Метою статті є теоретичний аналіз стану проблеми та експериментальне дослідження когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру.

При проведенні дослідження були застосовані наступні методи: спостереження, статистична обробка емпіричних даних та використані такі методики: Шкала оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS), «Проба Хеда», «Діагностика зорової пам'яті», «Діагностика слухової пам'яті», «4 зайвий», «Дошка Сегена», «Кулак-палець», «Копіювання простих фігур». Шкала оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS) має наступні градації: 15–30 – не аутизм; 30–37 – легка або помірна форма аутизму; 37–60 – важкий аутизм.

Варто зазначити, що бальна оцінка параметрів за використаними методиками організована як система штрафів: 6 – найнижчий, 5 – низький, 4 – нижче середнього, 3 – середній, 2 – достатній, 1 – високий. Тобто, чим вищий бал у цифровому еквіваленті, тим гірше виконана проба, а отже, тим нижчий рівень функціонування тих чи інших психічних функцій.

Важливість вивчення складнощів і дефіцитів когнітивних функцій полягає у формуванні розуміння та узагальнення феномену того, чому аутизм має так багато різноманітних форм. Це дозволяє ефективно планувати навчальну, психокорекційну роботу з групою таких дітей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дістало подальшого дослідження проблема розвитку когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку з аутичним спектром.

Висновок. Аналіз кореляцій ступеня аутизму та рівня розумового розвитку з виділеними факторами та параметрами засвідчує їх сильну взаємну залежність.

Визначено, що для психокорекції пізнавальної сфери дитини, яка має розлад аутичного спектру, необхідним є комплексний індивідуальний психолого-педагогічний підхід.

Ефективність психологічної допомоги залежить від багатьох факторів, зокрема, від взаємодії дитини з родиною, компетентністю і досвідом фахівця; ґрунтовністю психодіагностичних заходів, що прогнозує ступінь важкості ускладнень розвитку дитини, визначити шляхи індивідуального підходу та корекційні задачі.

Ключові слова: розлад спектра аутизму, пізнавальна сфера, сенсорна домінантність, вибірковість сприймання, психокорекція дисфункцій когнітивної сфери.

The article examines the theoretical aspects of autism in children of primary school age in foreign and Ukrainian psychology, the specifics of psychological diagnosis. The diagnostic criteria of autism are determined, which are characterized by: persistent deficit of social communication and social interaction, not taking into account general developmental delay; limited, repetitive forms of behavior, interests and activities; the appearance of violations in early childhood (which may not manifest until the moment when social demands exceed the child's capabilities); disorders of everyday functioning. Features of the cognitive development of children with autism are characterized: exhaustion of mental processes, lack of sustained attention, weakness of thinking, etc. Cognitive development is correlated with mental processes. Educational activity is characterized. One of the components of cognitive development is singled out – social interaction, which is complicated by negativism, sensory oversaturation, and the desire to isolate. Children cannot respond to the love and attention of others in the expected and acceptable way. They are difficult to accept tactile contacts, ignore and poorly determine the behavior of other people, do not understand feelings. Deficiency of empathy is the cause of maladaptive unacceptable behavior.

Such cognitive distortions are manifested at all levels of the child's behavior and socialization, making interaction, communication, and interaction with the environment difficult.

The importance of studying the complexities and deficits of cognitive functions lies in the formation of understanding and generalization of the phenomenon of why autism takes so many different forms. This makes it possible to effectively plan educational and psychocorrective work with a group of such children.

It was determined that a complex individual psychological and pedagogical approach is necessary for psychocorrection of the cognitive sphere of a child with an autistic spectrum disorder.

The effectiveness of psychological assistance depends on many factors, in particular, on the interaction of the child with the family, the competence and experience of the specialist; thoroughness of psychodiagnostic measures, which predicts the degree of severity of complications in the child's development, to determine the ways of an individual approach and corrective tasks.

Key words: autism spectrum disorder, cognitive sphere, sensory dominance, selective perception, psychocorrection of cognitive sphere dysfunctions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день аутизм є однією з найбільш важливих проблем у сфері дитячого розвитку, яку досліджують з різних поглядів фахівці з психіатрії, психології та педагогіки. Однак аутизм повною мірою ще не є дослідженим. Актуальність дослідження цього питання обумовлена поширеністю порушень психічного розвитку серед дітей. Діти з аутизмом відрізняються за рівнем когнітивних (пізнавальних), мовних та соціальних навичок. На думку А. Душка під когнітивним розвитком мається на увазі формування пізнавальних функцій (пам'яті, уваги, мислення, уяви і т.д.). Він базується на двох процесах: виникненні нових психологічних структур в пізнавальній сфері та їхнє подальше удосконалення. Психологічні структури, які формуються в дитинстві, мають власну унікальну структуру та характеристики [1, с. 15].

Гуманістична парадигма, що домінує в сучасній спеціальній освіті, робить проблему психолого-педагогічної підтримки дітей з аутизмом надзвичайно актуальною. Ця парадигма підкреслює право кожної особи на навчання та розвиток з урахуванням її індивідуальних можливостей. Наприклад, у методичному листі Міністерства освіти і науки України від 26.07.2012 № 1/9-529 визначені напрямки роботи в освіті дітей з особливими потребами, серед яких особливе місце відводиться психологічному та соціальному супроводу інклюзивного навчання в Україні. Проте

вміст і завдання психологічного супроводу дітей з аутизмом суттєво відрізняються від тих, що стосуються здорових дітей [2, с. 45].

Велика кількість науковців, включаючи українських дослідників (Я. Багрій, І. Марцинковський, І. Логвінова, К. Островська, О. Романчук, Д. Шульженко, Т. Скрипник тощо), зосереджена на вивченні проблеми аутизму. Тим не менше, психологічні аспекти навчання дітей з аутизмом ще недостатньо досліджені, а роль психолога у супроводі таких дітей у шкільних закладах залишається маловивченою. Окрім цього, на сучасному етапі допомоги дітям з аутизмом в Україні спостерігається відсутність спеціальних навчальних закладів для цієї групи дітей. Це робить завдання педагогічної і психологічної підтримки цих дітей ще більш важливим та актуальним.

Однак зараз спостерігається збільшений інтерес до розв'язання цієї проблеми, і дослідники активно вивчають питання організації, форм і змісту спеціальної освіти для дітей з аутизмом. Розробляються конкретні корекційні технології соціальної інтеграції та підтримки в умовах соціально-реабілітаційних центрів, модифікуються світові лікувально-педагогічні методики (роботи В. Бондаря, С. Коноплястої, В. Тарасуна, Д. Шульженка). Багато дітей з аутистичними порушеннями знаходяться в дошкільних і шкільних закладах, де програми спрямовані на інші категорії дітей. Згідно з проведеними дослідженнями,

до закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями ходить 35% аутичних дітей дошкільного віку, 12% зі затримкою психічного розвитку, 15% з порушеннями мовленнєвого розвитку, і лише 5% зі звичайним розвитком. Проте, в Україні недостатньо можливостей для навчання дітей з розладами спектру аутизму через відсутність адекватної психолого-педагогічної діагностики порушень розвитку та відповідних корекційних методик [6, с. 5-6].

Гіпотеза нашого дослідження: ступінь аутизму має взаємозв'язок з рівнем розвитку когнітивних функцій.

Метою статті є теоретичний аналіз стану проблеми та експериментальне дослідження когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Завдання статті:

1. Провести теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми розвитку когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру.

2. Провести психодіагностику когнітивної сфери дітей молодшого шкільного віку з розладами аутистичного спектру, виявити її особливості, підтвердити або спростувати гіпотезу

Аналіз основних досліджень і публікацій. Досвід дослідження аутизму накопичується у працях визнаних зарубіжних вчених та практиків, таких як М. Барбер, Б. Скіннер, М. Ліблінг, І. Ловаас, Л. Каннер, Г. Аспергер, О. Нікольська, Л. Нурієва, Р. Шрам, Е. Шоплер, П. Якобсон, Б. Вінчур, а також вітчизняних вчених: К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Хворова, В. Тарасун, А. Чуприков, Д. Шульженко, О. Доленко [5, с. 24-29].

Видатні психологи Ж. Піаже та Л. Виготський розробляли онтогенетичну лінію когнітивного розвитку. Для Ж. Піаже когнітивний розвиток виглядає як природний процес, в якому логіко-математичні структури є детермінантами, що властиві суб'єктові і розкриваються в інтелекті під час його дозрівання. Л. Виготський підкреслював важливість культурного опосередкування у когнітивному розвитку, зокрема через знаки та мову. Ж. Піаже бачив зовнішній світ як послідовні індивідуальні дії з об'єктом. Л. Виготський розглядав зовнішній світ як історично сформовані, опосередковані знаками форми спільної діяльності людей. При цьому, за Л. Виготським, індивідуальний суб'єкт увійшовши в цю діяльність, перетворює зовнішні колективні форми діяльності на внутрішні форми.

Ж. Піаже вважав, що програма когнітивного розвитку закладена у генотипі особи, в її вроджених неврологічних структурах.

Проблему аутизму розглядають численні дослідники, включаючи українських вчених, таких як Я. Багрій, І. Марцінковський, І. Логвінова, К. Островська, О. Романчук, Д. Шульженко, Т. Скрипник та інші [7, с. 342-345].

Міжнародна класифікація функціонування обмеження життєдіяльності та здоров'я, яка дозволяє виявити функційні обмеження дітей з особливими освітніми потребами, у дітей з РАС вказує на такі типові комунікаційні труднощі:

- Комунікація з дорослими і однолітками
- Взаємний обмін думками письмовим, усним, знаковим або іншим способом мовлення
- Отримання інформації про об'єкти світу з позиції причинно-наслідкової діяльності
- Розуміння прихованого змісту усних повідомлень і символів (малюнків, жестів)
- Виконання дій, що дозволяють інтерпретувати та зрозуміти письмовий матеріал [9, с. 15-16].

З огляду на це, можна зробити висновок, що важливою складовою підготовки до психологічної корекції пізнавальної сфери у дітей з розладами аутистичного спектру є глибокий теоретичний аналіз цього питання [8, с. 112].

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «аутистичні порушення» увійшов до психологічного та медичного лексикону завдяки Е. Блейлеру, коли він досліджував особливості мислення у пацієнтів із шизофренією. До цього моменту цей термін використовували філософи, щоб описувати свідоме або несвідоме уникнення людиною зовнішнього впливу. Філософи розглядали цей термін як прояв надмірної чутливості психіки або душевної невірноваженості, через яку людина сприймала світ лише через призму свого «Я».

Середина двадцятого століття стала часом глибокого дослідження аутистичних особливостей особистості, завдяки роботам Л. Каннера та Г. Аспергера. Їхні дослідження призвели до визначення аутистичних порушень в структурі аутистичного синдрому.

Синдроми, що були описані цими авторами, мали спільні риси у ході розвитку хвороби. Багато з клінічних ознак, описаних Л. Каннером, таких як відчуженість, наповнення на рутині, специфічні порушення уваги, тепер є частиною діагностичних критеріїв МКХ-10 та DSM-5. Однак діти, описані Г. Аспергером, вирізнялися від дітей Л. Каннера тим, що мали менше виражене затримки в розвитку інтелекту та мови. [3, 51 с.]

Концепції Г. Аспергера та Л. Каннера були подальше розвинуті науковцями всього світу. Наприклад, у 1986 році у м. Стефенбург та м. Гілберг виділили групу аутистичних порушень, яку назвали «спектральними розладами», аналогічними аутистичному спектру, але не відповідними всім його критеріям. У 1988 році Л. Вінг визначила групу порушень, які були названі «розладами аутистичного спектра» (РАС) і об'єднані тріадою симптомів. Відтоді критерії діагностики РАС зазнали певних змін, що відображено в DSM-5 порівняно з DSM-4 [2, с. 47].

Нова версія DSM-5 використовує єдину діагностичну категорію аутизму, яка характеризується:

- стійким дефіцитом соціальної комунікації та соціальної взаємодії, не враховуючи загальної затримки розвитку;
- обмеженими, повторюваними формами поведінки, інтересів та активностей;
- появою порушень у ранньому дитинстві (які можуть не проявлятися до того моменту, поки соціальні вимоги не перевищують можливості дитини);
- порушеннями повсякденного функціонування.

Таким чином, у DSM-5 відмінено діагностичну категорію розладу Аспергера, забезпечивши заміну концепції дуалізму розладу на концепцію «спектра» [4, с. 54].

Л. Вінг сформулювала три основні типи порушень при аутизмі: якісні порушення соціальної взаємодії, якісні порушення вербальної та невербальної комунікації, уяви та суттєво обмежене коло інтересів та діяльності загалом. Ця тріада симптомів має різну ступінь вираженості, тому групи подібних розладів Вінг назвала розладами аутистичного спектру, які є основою для сучасного розуміння клінічних аспектів аутизму. Вони вважаються змінами у способі взаємодії дитини з оточуючим світом, ускладненнями в організації власної поведінки та використанні знань, умінь для взаємодії з людьми.

Вчені В. Лебединський та О. Нікольська підкреслюють, що у дітей з аутизмом первинними порушеннями є специфічна недостатність психічного тону, сенсорна та емоційна гіперестезія, яка проявляється як хворобливо чутлива реакція на світло, звук, дотик, спричинюючи афективний дискомфорт у взаєминах з навколишнім середовищем, зокрема, з людьми [5, с. 45].

У контексті нашого дослідження важливою є думка Д. Шульженка, який вказує на те, що при аналізі дитини з аутизмом варто сприймати її як особистість і враховувати її

індивідуальний потенціал, оцінюючи комплексно через визначення потреб, здібностей, уподобань, настанов тощо [10, с. 45].

Тому під час психолого-педагогічної діагностики доцільно враховувати потенціал кожної дитини, оцінювати її можливості на основі визначення потреб, здібностей, уподобань та внутрішніх настанов.

Дослідження особливостей когнітивних функцій дітей молодшого шкільного віку з аутизмом може забезпечити індивідуальний підхід до їх навчання та виховання. Зарубіжні вчені, як Е. Меш та Д. Вольф, вказують на такий дефіцит когнітивних функцій у дітей з аутизмом як навички обробки інформації, увага, плануванні дій [5, с. 50].

У сенсорно-перцептивних порушеннях, які є складовою розладів аутистичного спектру, виділяють таке явище, як сенсорну домінантність. Вона полягає у тому, що дитина фокусує увагу лише на певних стимулах, ігноруючи інші (наприклад, реагує лише на зорові стимули). «Overselectivity» – це тенденція фокусуватися лише на окремих характеристиках предметів, ігноруючи інші важливі ознаки. У дітей з аутизмом також часто спостерігається «тунельний» зір та слух, що призводить до вузької уваги на деталях та ускладнює сприйняття цілісного зображення предметів та подій [5, с. 53].

За словами У. Фріта, при аутизмі порушується здатність об'єднувати окремі частини інформації в цілісне уявлення, пов'язане з контекстом. Порушення психічного тону та підвищена сенсорна та емоційна чутливість у дітей з аутизмом призводять до низького розвитку уваги, зокрема у процесах активації, переключення та концентрації. Це може призводити до нездатності дитини зосередити увагу на новому предметі та ускладнювати їх взаємодію з оточенням.

Порушення мислення у дітей з аутизмом зумовлює труднощі у символізації інформації, розумінні причинно-наслідкових зв'язків та утворенні саморегуляції поведінки. Вони також відзначають проблеми у сприйнятті, такі як відображення незначної кількості візуальних ознак об'єкта, труднощі у керуванні поглядом, недостатня тривалість візуальної фіксації, вузька увага тощо. Такі труднощі призводять до погіршення сприйняття форм, кольору, об'єму предметів.

Таким чином, дослідження пізнавальних особливостей дітей з розладами аутистичного спектру допоможе розробити індивідуальний підхід до їх навчання та виховання, враховуючи їх потреби, здібності та специфічні реакції на навколишній світ [5, с. 54-55].

Сучасна вчена з України, Т. Скрипник, при аналізі багатьох психолого-педагогічних досліджень дитячого аутизму, зазначає певні особливості розвитку їхньої пізнавальної сфери. Зокрема, вона вказує на фрагментарність перцептивної обробки інформації, що призводить до порушення цілісності уявлення про світ у свідомості дитини. Також вона відзначає високорозвинену механічну зорову та асоціативну пам'ять. Проте спроможність інтерпретувати сприйняту інформацію та розуміти її смисл обмежена. Це може призводити до негнучкого мислення, яке виявляється у нездатності адекватно сприймати та розуміти навколишні події.

Дослідниця також вказує на порушення в мовленні, зокрема, у цілеспрямованому комунікативному та експресивному процесі мовлення. Це може виявлятися в формах відставання, відсутності або стереотипіях у мові. Додатково, вона стверджує, що у дітей з розладами аутистичного спектру спостерігається затримка у формуванні феномену «Я» та самосвідомості загалом [8, с. 170].

Для реалізації ефективного психолого-педагогічного супроводу дитини з аутизмом необхідним етапом є вивчення її індивідуальних психологічних особливостей.

У дослідженнях брали участь 26 дітей молодшого шкільного віку КЗ «Жмеринський ліцей №4», КЗ «Жмеринський ліцей №3», КЗ «Жмеринський ліцей №5» віком від 6 до 9 років з аутистичними порушеннями. Для вивчення когнітивних особливостей дітей зі спектром аутистичних порушень в шкільній установі були використані такі методики: Шкала оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS), «Проба Хеда», «Діагностика зорової пам'яті», «Діагностика слухової пам'яті», «4 зайвий», «Дошка Сегена», «Кулак-палець», «Копіювання простих фігур». Шкала оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS) має наступні градації: 15–30 – не аутизм; 30–37 – легка або помірна форма аутизму; 37–60 – важкий аутизм.

Варто зазначити, що бальна оцінка параметрів за використаними методиками організована як система штрафів: 6 – найнижчий, 5 –

Таблиця 1

Загальний рівень вираження аутизму	Система штрафів: 6 – найнижчий, 5 – низький, 4 – нижче середнього, 3 – середній, 2 – достатній, 1 – високий						
	Проба Хеда	Зорова пам'ять	Слухова пам'ять	4-й зайвий	Дошка Сегена	Кулак-палець	Копіювання простих фігур
35	4	5	5	5	5	6	3
37	5	4	5	4	5	5	3
38	5	5	5	5	6	6	4
47	6	6	6	6	6	6	5
55	6	6	6	6	6	6	6
33	5	4	6	3	5	4	5
37	4	5	5	3	5	6	6
32	5	5	6	4	6	6	6
38	6	6	6	5	6	4	4
31	6	6	6	6	5	5	5
31	5	4	3	5	4	5	5
31	4	5	3	4	5	6	6
36	5	5	4	5	6	6	6
40	6	6	5	6	6	6	6
38	5	6	6	5	5	6	6
56	6	4	6	6	6	5	5
35	5	5	5	5	6	6	4
33	4	5	6	4	5	6	5
39	5	6	6	5	4	6	6
43	6	6	6	6	5	6	6
38	6	4	6	6	6	5	5
34	5	5	5	5	6	6	4
35	4	5	6	4	5	4	5
Кореляційні дані	0,761744	0,597672	0,593409	0,851119	0,52367	0,814049	0,763762

низький, 4 – нижче середнього, 3 – середній, 2 – достатній, 1 – високий. Тобто, чим вищий бал у цифровому еквіваленті, тим гірше виконана проба, а отже, тим нижчий рівень функціонування тих чи інших психічних функцій.

Ми отримали прямі кореляції ступеня аутизму з наступними методиками: «Проба Хеда» ($r = 0,7$, при $p < 0,01$), «Зорова пам'ять» ($r = 0,6$, при $p < 0,01$), «Слухова пам'ять» ($r = 0,79$, при $p < 0,01$), «4 зайвий» ($r = 0,8$, при $p < 0,01$), «Дошка Сегена» ($r = 0,5$, при $p < 0,01$), «Кулак-Палець» ($r = 0,8$, при $p < 0,01$), «Копіювання простих фігур» ($r = 0,7$, при $p < 0,01$).

Висновки. Гіпотеза щодо ступіню аутизму і взаємозв'язку з рівнем розвитку когнітивних функцій підтверджена.

Отже, аналіз кореляцій ступеня аутизму та рівня розумового розвитку з виділеними факторами та параметрами засвідчує їх сильну взаємну залежність і дає підстави для припу-

щення, що, вплив на отримані фактори, а саме, здійснення корекційної роботи, спрямованої на подолання порушення у встановленні емоційного контакту спеціалістів з аутичною дитиною, на активізацію пізнавальних процесів аутичної дитини, на сенсорну інтеграцію аутичних дітей для подолання їх надвразливості, а також вплив на такі сфери, як рухи і дії, гнозис, мовленнєві функції, пам'ять, сприятиме зниженню ступеня аутизму та підвищенню рівня розумового розвитку дитини.

Перспективи подальших досліджень. Подальшою актуальною науковою проблемою, досліджень є розроблення теоретико-методичних засад психологічного супроводу батьків дітей, що мають аутистичні розлади, формування компонентів їх компетентності, навчання навичкам стресостійкості, розроблення психологічної моделі абілітації та навчання дітей з аутизмом, у якій активну участь прийматимуть батьки.

Література:

1. Душка А. Л. Діагностика і корекція аутизму: метод. рекомендації. Одеса : Астропрінт, 2013. 45 с.
2. Марценковський І., Марценковський Д. Розлади спектра аутизму: питання ранньої діагностики. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: Журнал «НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія». URL: [https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2023/5\(141\)/nn23_5-141_all.pdf](https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2023/5(141)/nn23_5-141_all.pdf). (дата звернення: 28.08.2023).
3. Марценковський І., Дубовик К. Дитяча психіатрія: погляд через призму DSM-5. Журнал «НейроNews: психоневрологія та нейропсихіатрія». URL: [https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2014/8\(63\)/9818408372.pdf](https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2014/8(63)/9818408372.pdf) (дата звернення: 28.08.2023).
4. Недозим І. В. Особливості соціального інтелекту дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2019. 189 с.
5. Олексюк В. Р., Павелко О. П. Особливості розвитку та психокорекції пізнавальної сфери дітей з РАС. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. № 1. 129 с.
6. Островська К., Качмарик Х., Дробіт Л. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник, Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2017. 124 с.
7. Сивик Г. Особливості когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку із розладами спектра аутизму. Науковий часопис. Спеціальна психологія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 27 травня 2014. С. 342–345
8. Скрипник Т. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
9. Хворова Г. М. Комплексна психолого-педагогічна технологія корекції розвитку активності дитини з аутизмом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2010. 19 с.
10. Шульженко Д. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Київ : Київ, 2009. 385 с.

References:

1. Dushka, A. L. (2013). Diagnostics and correction of autism: method. recommendations [Diagnosis and correction of autism: method. recommendations]. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
2. Martsenkovsky, I., & Martsenkovsky, D. (2013). Rozlady spektra autyzmu: pytannya rann'oyi diahnostryky [Autism spectrum disorders: issues of early diagnosis]. Retrieved from ftp: <https://neuronews.com.ua/ru#gsc.tab=0>. [https://neuronews.com.ua/ua/archive/2013/1\(46\)/article-754/rasstroystva-spektra-autizma-voprosy-ranney-diaagnostiki#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2013/1(46)/article-754/rasstroystva-spektra-autizma-voprosy-ranney-diaagnostiki#gsc.tab=0) [in Ukrainian].
3. Marcenkovsky I., Dubovik K. (2014). Dytyacha psykhiiatryia: pohlyad cherez pryzmu DSM-5 [Child psychiatry: a view through the prism of DSM-5]. Retrieved from ftp: http://ispukr.org.ua/articles/19/190402_d.pdf <https://neuronews.com.ua/ru#gsc.tab=0>. [https://neuronews.com.ua/ua/archive/2014/8\(63\)/article-1436/detskaya-psihiatryia-vzglyad-cherez-pryzmu-dsm-5#gsc.tab=0](https://neuronews.com.ua/ua/archive/2014/8(63)/article-1436/detskaya-psihiatryia-vzglyad-cherez-pryzmu-dsm-5#gsc.tab=0) [in Ukrainian].
4. Nedozim, I. V. (2019). Osoblyvosti sotsial'noho intelektu ditey doshkil'noho viku z rozladamy autystychnoho spektra [Peculiarities of social intelligence of preschool children with autistic spectrum disorders]

Candidate's thesis. Institute of Special of Pedagogy and Psychology named after Mykola Yarmachenko National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv. Retrieved from ftp: http://ispukr.org.ua/articles/19/190402_d.pdf. [in Ukrainian].

5. Oleksyuk V. R., Pavelko, O. P. (2022). Osoblyvosti rozvytku ta psykhhokorektsiyi piznaval'noyi sfery ditey z RAS. Naukovi zapysky Tavriys'koho natsional'noho V.I. Vernads'kyy, Seriya Psykholohiya, [Peculiarities of development and psychocorrection of the cognitive sphere of children with ASD]. *Naukovi zapysky Tavriys'koho natsional'noho V.I. Vernads'kyy, Seriya Psykholohiya* – Scientific notes of the Tavri National V.I. Vernadskyi, Psychology series, (1). Retrieved from ftp: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/20> [in Ukrainian].

6. Ostrovska K., Kachmarik H., Drobit L. (2017). Osnovy diahnostryky ditey z rozladamy spektru autyzmu. Pidruchnyk [Basics of diagnosing children with autism spectrum disorders. Tutorial]. *Vydavnychyy tsentr LNU imeni Ivana Franka* – Ivan Franko LNU Publishing Center. Retrieved from ftp: <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-02/19/5/Posibnyk.%20Osnovi%20diagnostiki%20ditey%20z%20RAS.pdf> [in Ukrainian].

7. Sivyk, H. (2014). Osoblyvosti kohnityvnoho rozvytku ditey molodshoho shkil'noho viku z rozladamy spektru autyzmu. [Peculiarities of cognitive development of children of primary school age with autism spectrum disorders]. *Naukovyy zhurnal. Spetsial'na psykholohiya* – Scientific journal. Special psychology. Retrieved from ftp: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7674/Syvyk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

8. Skrypnyk T. V. (2019). Pidhotovka dytyny z rozladamy autystychnoho spektru do navchannya v navchal'nomu zakladi. [Preparation of a child with autistic spectrum disorders to study in an educational institution]. *Kyyiv. un-t im. B. Hrinchenka* – Kyiv: Kyiv. University named after B. Hrinchenko [in Ukrainian].

9. Khvorova H. (2010). Kompleksna psykholoho-pedahohichna tekhnolohiya korektsiyi diyal'nisnoho rozvytku dytyny z autyzmom. [Complex psychological and pedagogical technology for correcting the activity development of a child with autism]. *Doctor's thesis.* Kyiv: National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov Retrieved from ftp: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9784/100082240.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

10. Shulzhenko D. I. (2009). Osnovy psykholohichnoyi korektsiyi autychnykh travm u ditey: monohrafiya [Basics of psychological correction of autistic injuries in children: monograph]. Kyiv: National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov [in Ukrainian].